

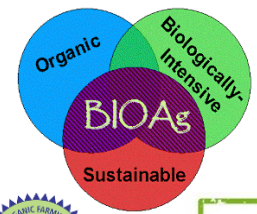
Rostlinná biochemie

Ochrana proti škůdcům a chorobám. Genové manipulace.
Bioremediace

doc. Mgr. Jan Lochman, PhD
Ústav Biochemie

Moderní zemědělství

- v minulosti hlavní kritéria pro šlechtění – výnos, vzhled, velikost

Solanum habrochaites

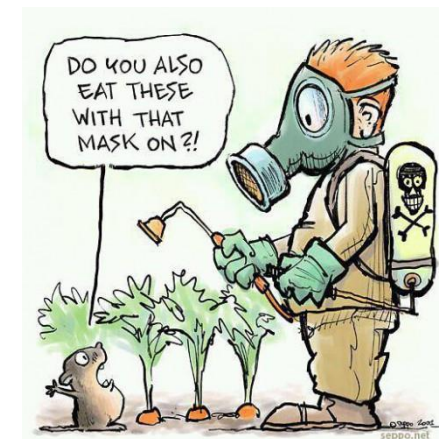

Solanum pimpinellifolium

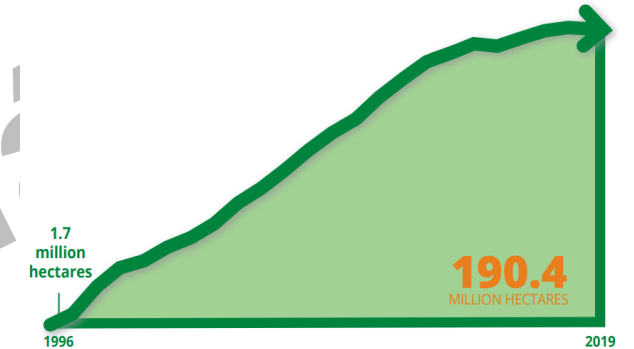
Solanum lycopersicum cv. Money maker

- hlavní problém zemědělství = monokulturní plodiny
- rezistence nebyl bod zájmu = chemie to vyřeší

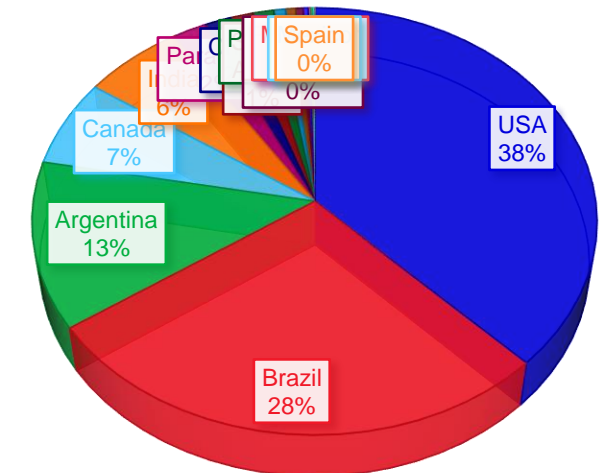

GMO plodiny

- první generace orientovaná na producenty a zpracovatele
- druhá generace = přídavná hodnota pro spotřebitele
- v Evropě problematické (k 2020, 58 GMO plodin schváleno)
- 92 Mha sója, 54 Mha kukuřice, 23 Mha bavlna, 9 Mha řepka
- bt kukuřice MON810, bt lilek, Roundup Ready Sója, řepka Canola, HT vojtěška
  - bt = gen z *Bacillus thuringiensis* pro Bt protein toxický pro hmyz
- Molekulární křížení – QTL (Quantitative Trait Loci) mapování
  - založené na křížení pomocí molekulárních markerů
- Otevřená otázka dalších editačních metod
  - TALENs (Transcription Activator-Like Effector Nucleases)
  - CRISPR-Cas9 <https://www.isaaa.org/default.asp>

GMO PLODINY

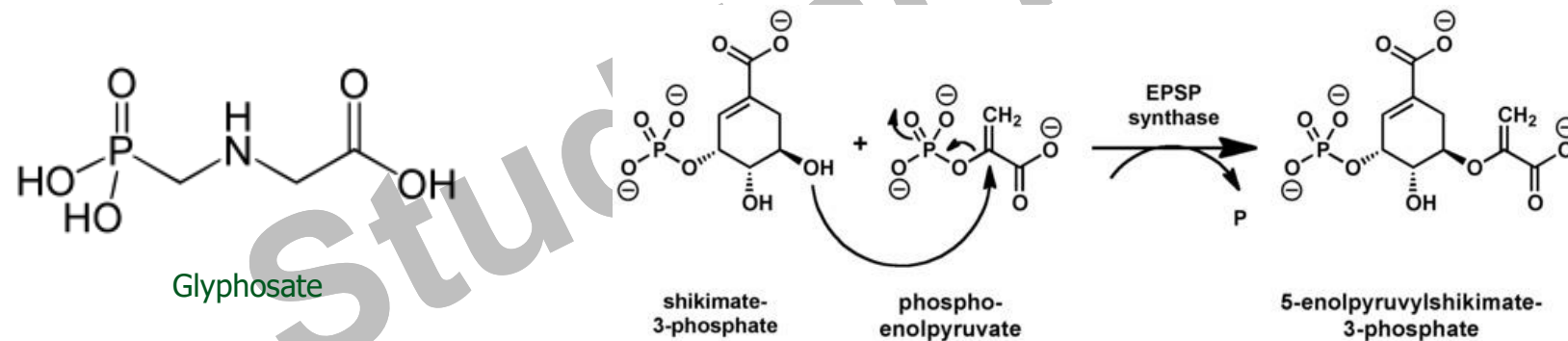

Herbicity – Glyphosate (Round-Up)

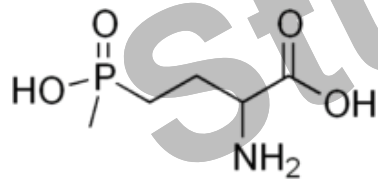
- Objeven 1970 firmou Monsanto jako derivát aminomethylphosphonové kyseliny pro změkčení vody
- U dvou derivátů lehce herbicidní účinky = John E. Franz nasyntetizoval derivát se silnou herbicidní aktivitou
- Vstřebání je primárně přes listy, minimálně přes kořeny
- Mechanismus účinku – inhibice rostlinné EPSP syntázy – syntéza aromatických aminokyselin
- Roundup ready plodiny – obsahují gen EPSP syntázy z *A. tumefaciens* rezistentní k inhibici

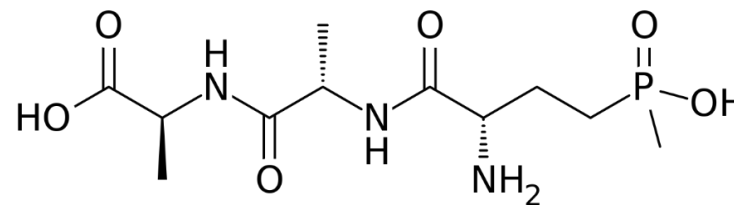

Herbicity – Glufosinát

- Mezi roky 1960 a 1970 vědci University of Tübingen a Meiji Seika Kaisha Company objevili, že bakterie rodu *Streptomyces* produkují tripeptid (bialaphos), který inhibuje růst bakterií.
- Obsahoval dva alaniny a AK analog glutamátu, který nazvali "phosphinothricin".
- Phosphinothricin inhibuje aktivity glutamin syntázy a prvně syntetizován v roce 1970 jako racemická směs
- Později nazván glufosinát
- Na konci 80tých let objeven u bakterií *Streptomyces* enzym, který inaktivuje phosphinothricin
- Izolovaný gen ze *Streptomyces hygrosopicus* nazván "bialaphos resistance" (bar).
- Izolovaný gen ze *Streptomyces viridochromeogenes* nazván "phosphinothricin acetyltransferase" (pat).

phosphinothricin

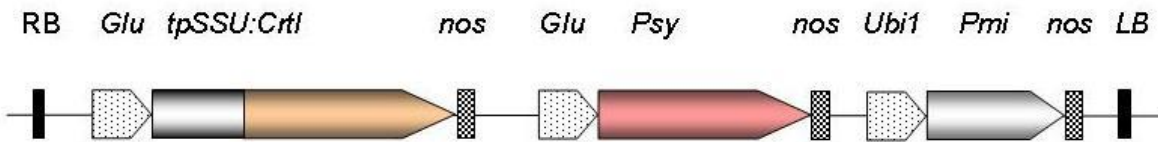

bialaphos

Zlatá rýže

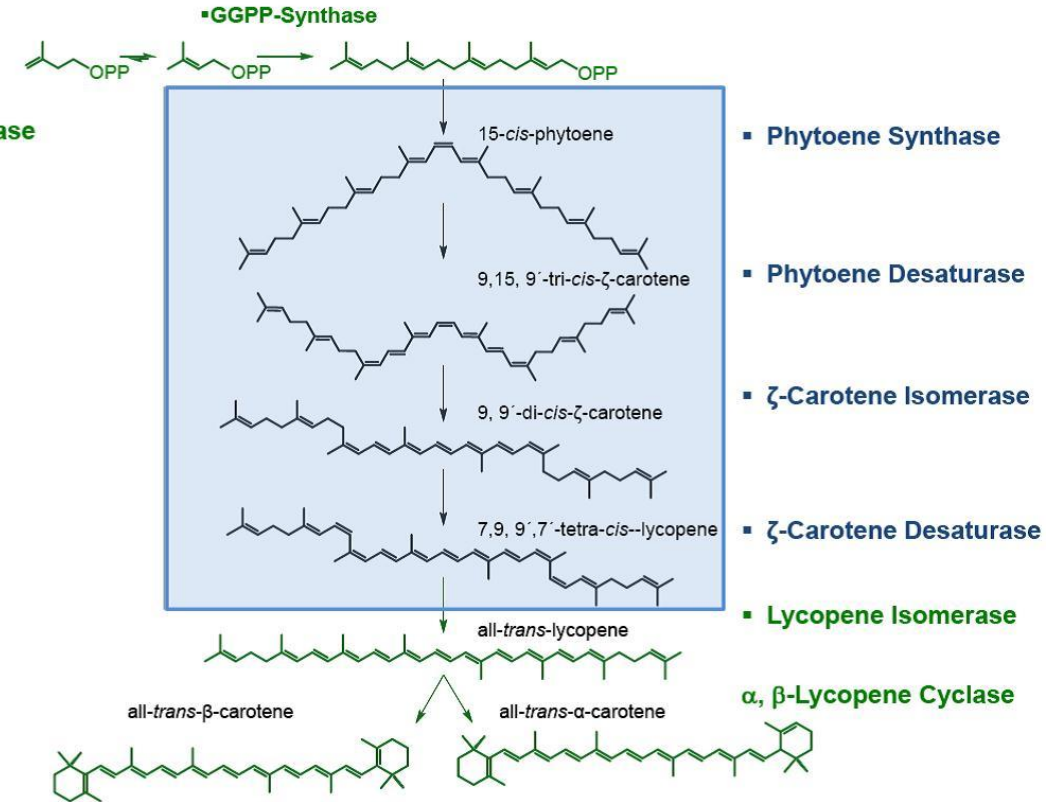
- Vyvinutá nejprve v 90. letech (GR1) a poté modifikovaná v roce 2004 s transgeny z kukuřice a běžnou půdní bakterií *Pantoea ananas* (GR2)
- geneticky modifikovaná rýže produkuje beta-karoten, prekurzor vitamínu A v bílém endospermu
- v červenci 2021 byla schválena pro pěstování na Filipínách

CrtI, karoten desaturasa (*Pantoea ananas*); Psy, phytoene syntasa z *Narcissus pseudonarcissus* (GR1) nebo kukuřice (GR2); Pmi, phosphomannosa isomerasa (*E. coli*) pro selekci

Phytoene Synthase

CRTI

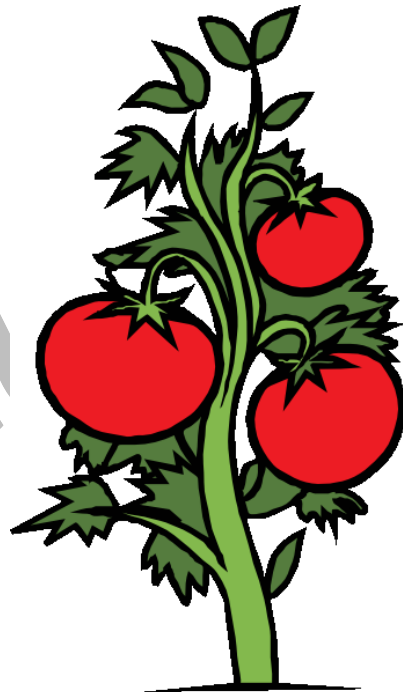

Rostliny čelí celé řadě výzev

- Rostliny jsou přisedlé organismy
- Rostliny hostí celou řadu nepatogenních a patogenních mikroorganismů
- Rostliny chrání mechanické bariéry a rozvinul se u nich mnohovrstvý imunitní systém

BIOTICKÝ STRES

Hmyz →
Viry →
Bakterie →
Oomycety →
Houby →
Poranění →

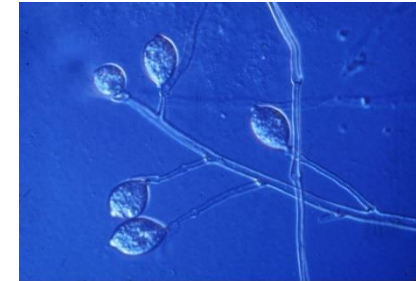
ABIOTICKÝ STRES

← Teplotní stres (teplo, chlad, mráz)
← Sucho
← Záplavy
← Zasolení
← Ozón
← Intenzivní světlo
← Těžké kovy

Patogen, škůdce, onemocnění

- Rostlinný patogen – organismus, jehož část životního cyklu se odehrává uvnitř rostliny
- Škůdce – herbivorní hmyz, nematoda savec nebo pták živící se vegetativními částmi rostliny
- Původ rostlinných patogenů
  - předchůdce suchozemských rostlin přinesl patogeny sebou z moře
  - po přechodu z moře některé druhy přešly k patogennímu způsobu života
  - příchod suchozemských rostlin poskytl nové útočiště již existujícím patogenům
- Počátky zemědělství (před cca. 10 tis. lety)
  - nový vztah mezi domestikovanými druhy a jejich škůdci a patogeny
  - objevení se geneticky identických jedinců v monokulturách
  - šlechtění za účelem výnosu a specifických vlastností

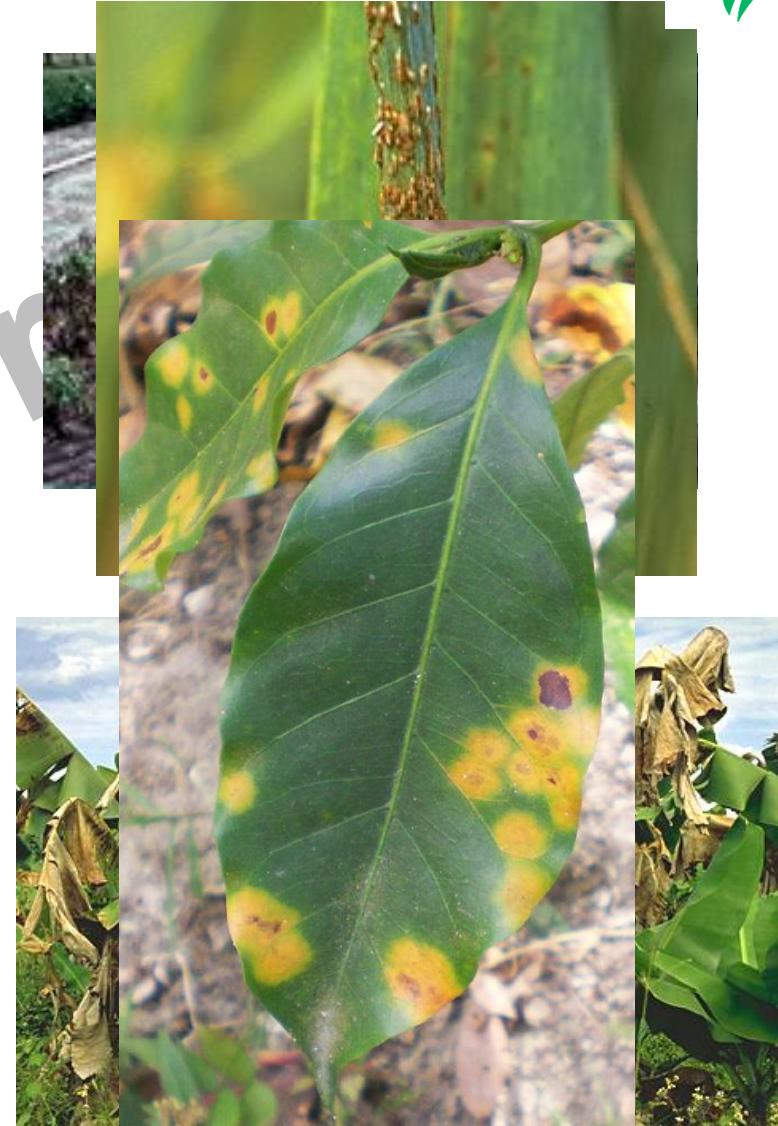

Významné choroby

- Plíseň bramborová - oomyceta *Phytophthora infestans*
  - velký hladomor v Irsku (1840)
- Rez travní (černání stonků) – houba *Puccinia graminis*
  - kolaps pěstitelů pšenice (1950, USA)
  - vyšlechtění nové rezistentní variety
  - v Africe (1999) se objevil nový virulentní kmen Ug99
  - na Sicílii (2016) se objevil nový virulentní kmen TTTTF
- Černá Sigatoka – askomyceta *Mycosphaerella fijiensis*
  - ohrožuje pěstování kultivaru Cavendish (*Musa acuminata* Colla a *M. balbisiana* Colla)
  - až 50% ztráta výnosu – předčasné zrání plodů a hnědnutí listů
- Rez kávovníku – houba *Hemileia vastatrix*
  - zdecimovala produkci kávovníků na Srí Lance (1870)
  - vedla ke konzumaci čaje v Británii místo kávy

Strategie útoku patogenu

Nekrotrofní: patogen zabijí rostlinou buňku

Biotrofní: rostlinná buňka přežívá

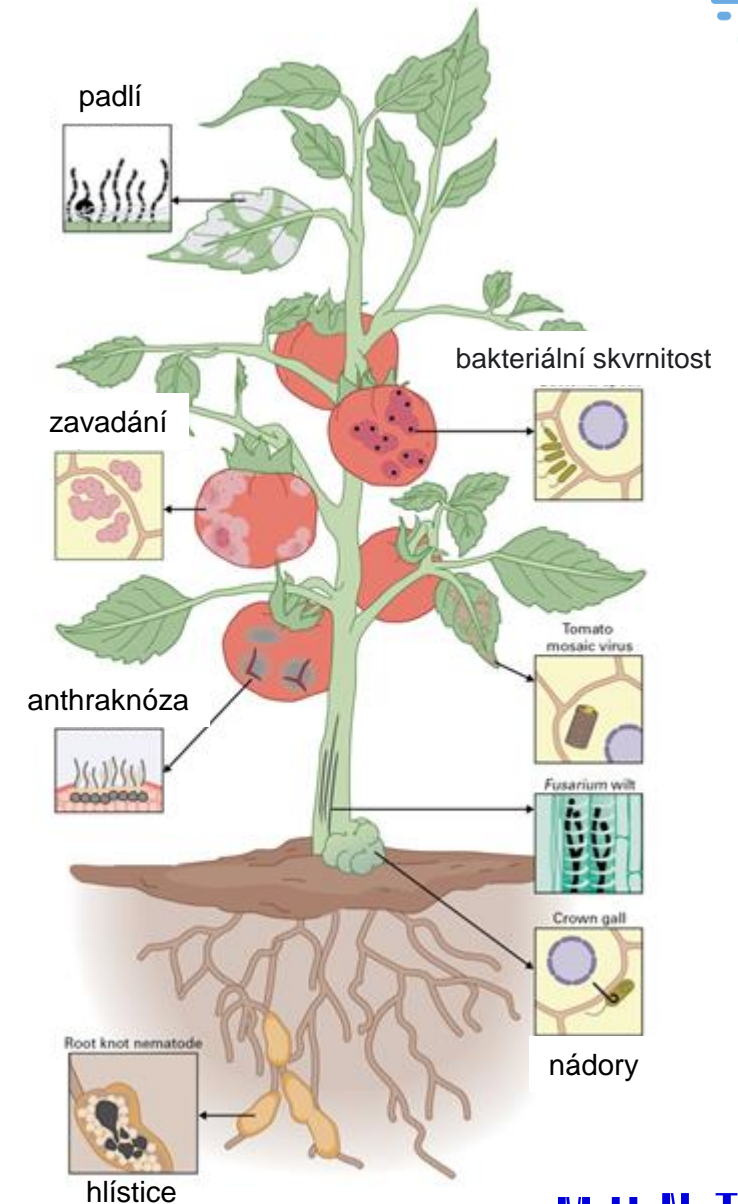
Hemibiotrofní: na počátku infekce patogen udržuje buňky živé, ale v pozdější fázi infekce je zabíjí

Patogen není schopen rostlinu infikovat

- Rostlina obsahuje strukturní bariéry nebo toxické látky
- Aktivace obranných mechanismů
- Změna okolních podmínek

Úspěšná infekce patogenu

- Příznivé okolní podmínky
- Rostlina není schopna patogen rozpoznat
- Obranná odpověď vůči patogenu je neúčinná

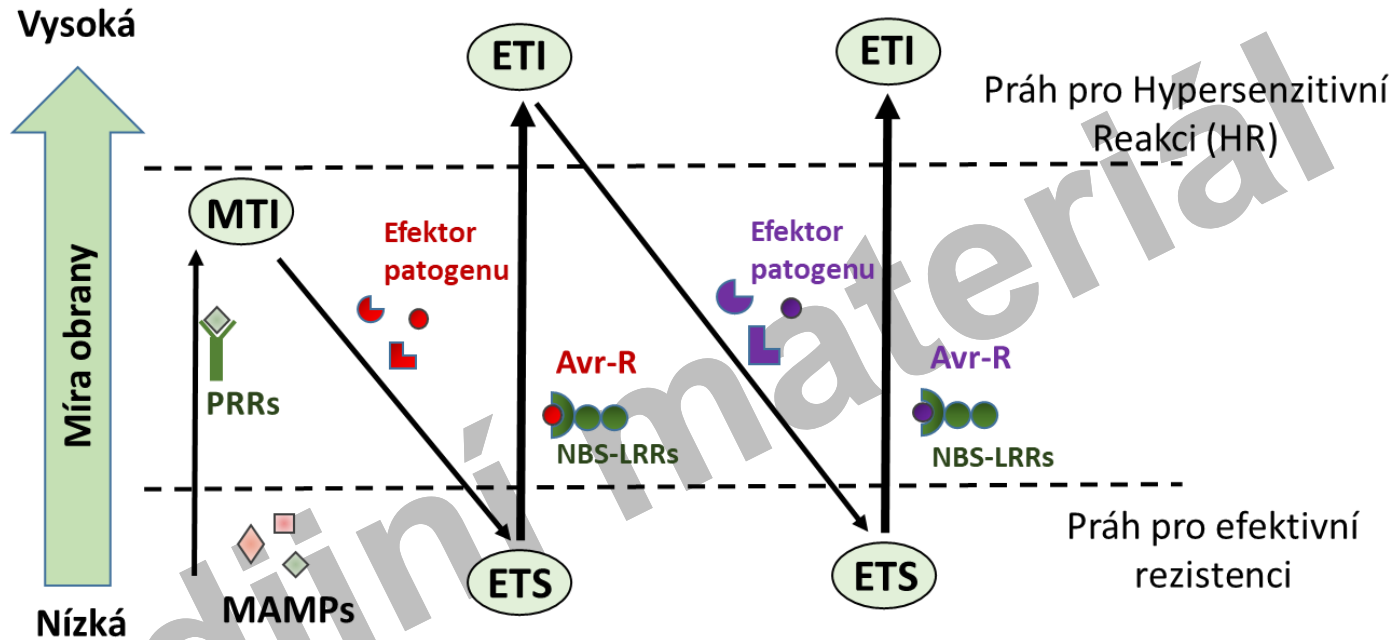
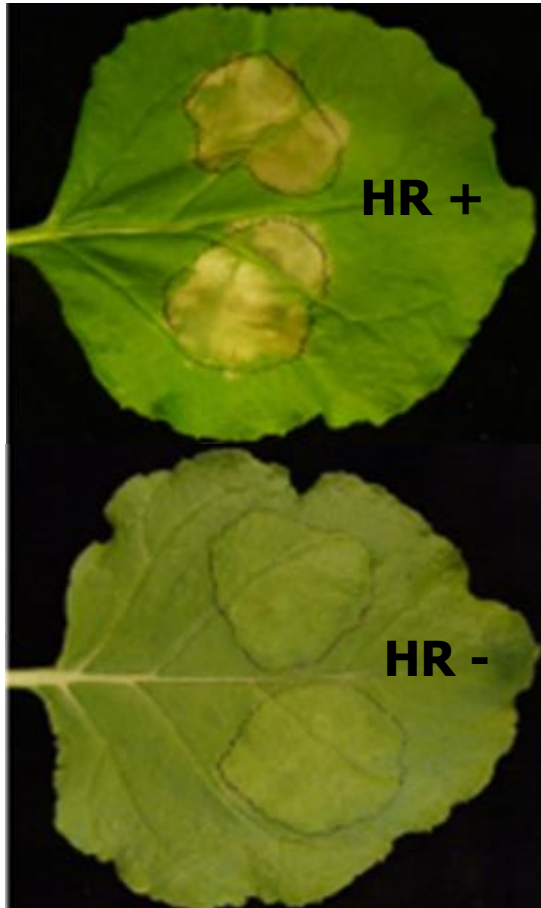

Strategie patogenů

	Nekrotrofie	Biotrofie	Hemibiotrofie
Strategie útoku	Sekrece enzymů degradujících buněčnou stěnu a/nebo toxinů	Těsný Intracelulární kontakt s rostlinou buňkou	Počáteční biotrofní fáze
Specifikum interakce	Zabít rostlinné pletivo a kolonizovat; výrazný rozklad patogenem	Rostlinná buňka zůstává živá s minimálním poškozením	V počáteční fázi infekce zůstávají rostlinné buňky živé, v pozdější fázi značné poškození pletiva
Spektrum hostitelů	Široké	Úzké, pouze konkrétní druhy	Střední
Příklady	Bakteriální hniloba (<i>Erwinia</i> spp.), houbová hniloba (<i>Botrytis cinerea</i>)	Houbové plísně a rzi, viry, endoparazitické nematody, bakterie <i>Pseudomonas</i> spp.	<i>Phytophthora infestans</i> (plíseň bramborová)

Cik-Cak Model roslinné imunity

MAMPs – Molekulární vzory spojené s mikroby (flagelin, chitin nebo oligogalakturonidy)

PRRs – Receptory rozpoznávající molekulární vzory

NBS-LRRs – intracelulární receptory obsahující nukleotid vázající místo a leucin bohaté repetice

MTI/ETI – MAMPs/Efektory vyvolaná imunita

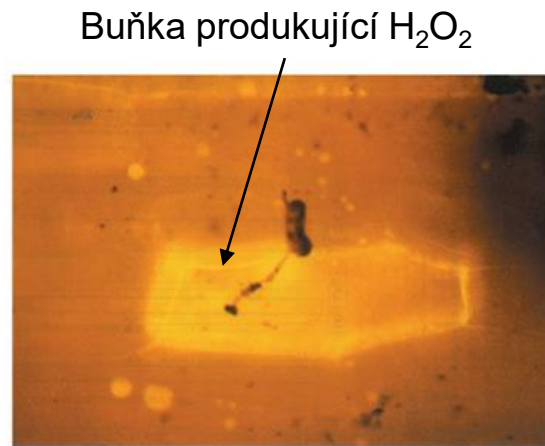

Hypersenzitivní reakce

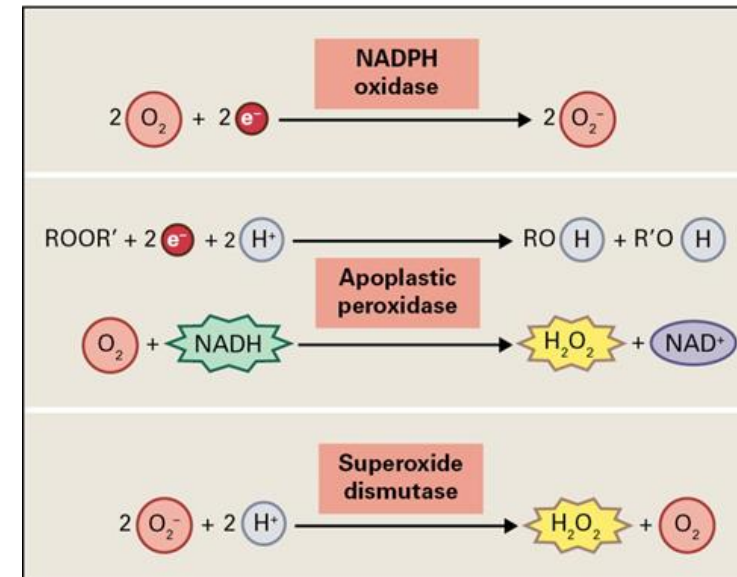
- Programovaná buněčná smrt
- Slouží k restrikci šíření patogenu a jeho usmrcení
- Klíčová role NADPH oxidázy a extracelulární peroxidázy

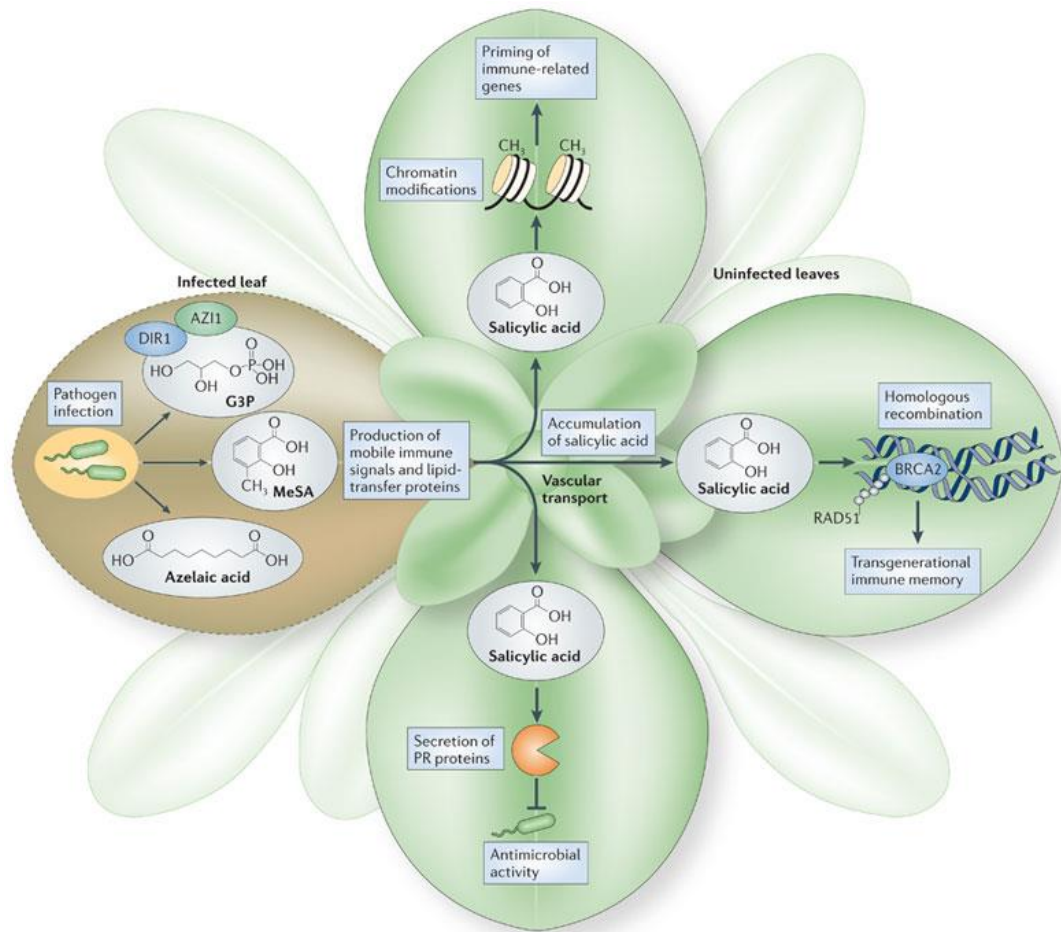
A Apresoriální klíčící vlákno

B

Systemová rezistence

Nature Reviews | Immunology

SAR (Systemově navozená rezistence)

- Slouží k obraně rostliny před biotrofními patogeny
- Je spojena s dráhou kyseliny salicylové
- Je spojena s akumulací SA-responzivních PR proteinů

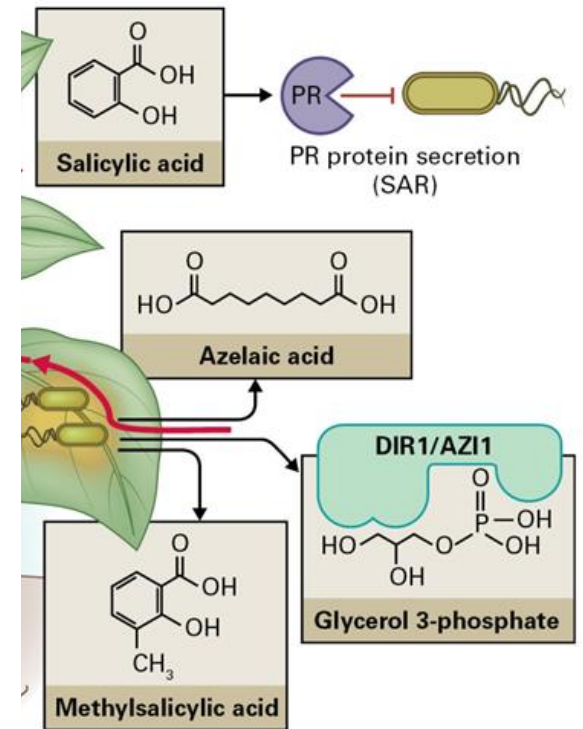
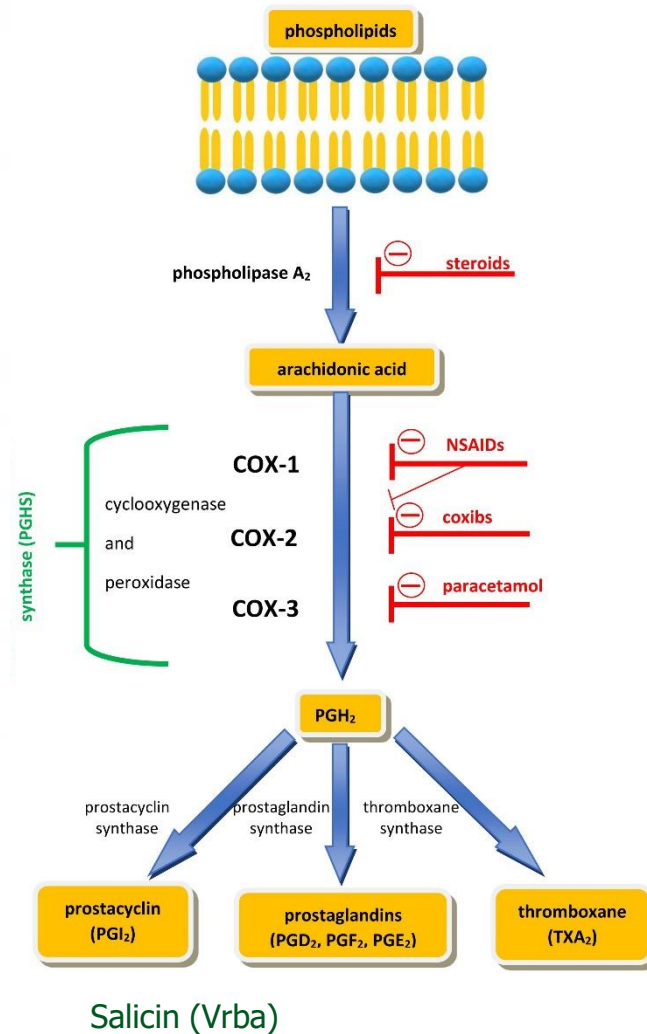
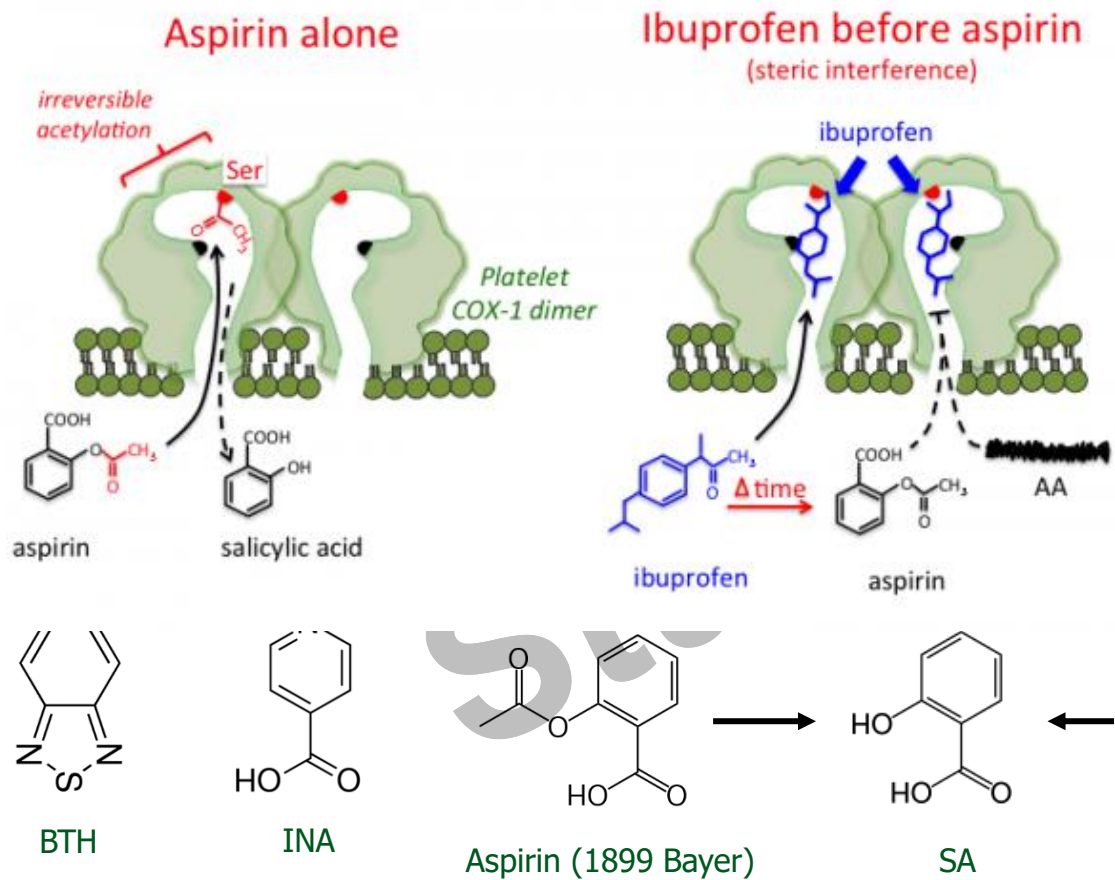
ISR (Indukovaná systémová rezistence)

- Indukované symbiotickými bakteriemi a houbami kořenového systému
- Je spojena s dráhou kyseliny jasmonové/ethylenu
- Nedochozí k akumulaci PR proteinů, ale po napadení patogenem je jejich exprese silně akcelerována
- Je spojena s tzv. "Defence Priming" fenoménem

SAR (Systémově navozená rezistence)

NSAID – Aspirin Drug Interaction

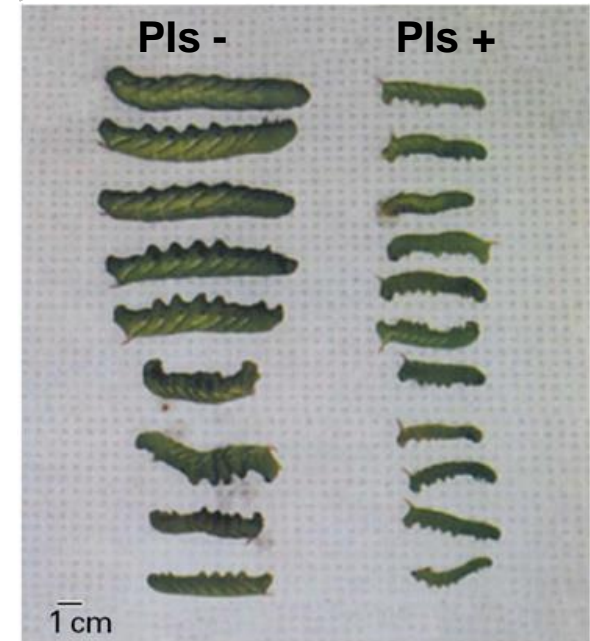
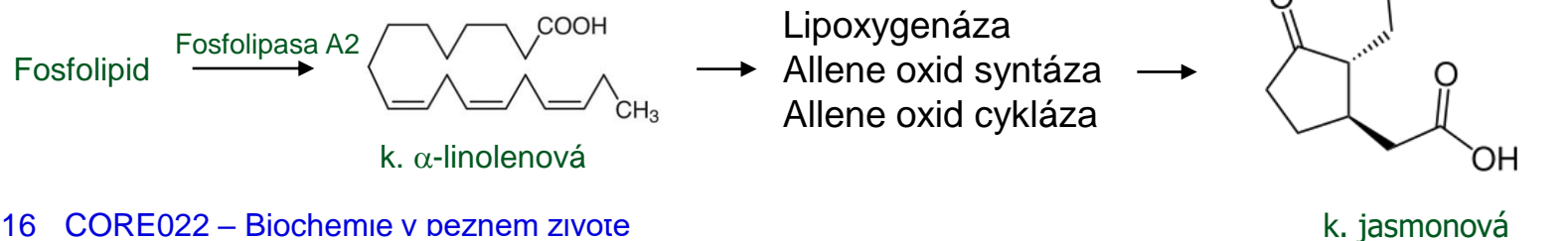

ISR (Systémově indukovaná rezistence)

- Indukce mechanickým poraněním nebo ožerovým hmyzem
- U rajčete spojená s polypeptidem SYSTEMINEM (18 AK, účinný ve femto-molární koncentraci)
  - syntéza odštěpením C-konce pro-systeminu (200 AK) v místě poranění
  - aktivuje signální dráhy k. jasmonové a ethylenu
- Při napadení syntéza proteinázových inhibitorů (PIs)
  - serin, cystein a aspartyl inhibitory proteináz
  - interagují s proteinázami v žaludku hmyzu/nematod
  - inhibice jejich rozvoje/smrt

Larvy *Manduca sexta* (Lišaj)

<https://www.youtube.com/watch?v=TKQ-CIX9afA>

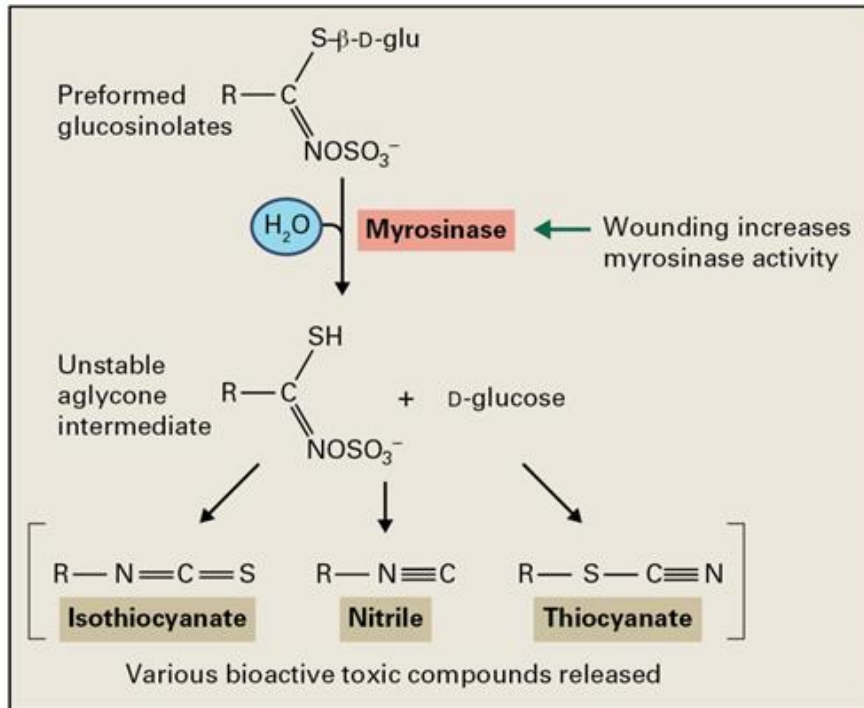

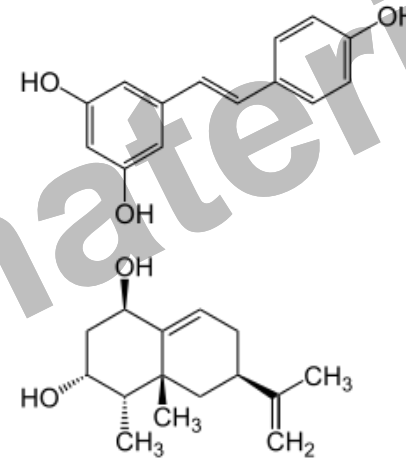
Anti-mikrobiální látky

Glukosinoláty

- Dodávají chuť a aroma (brokolice, křen hořčice)

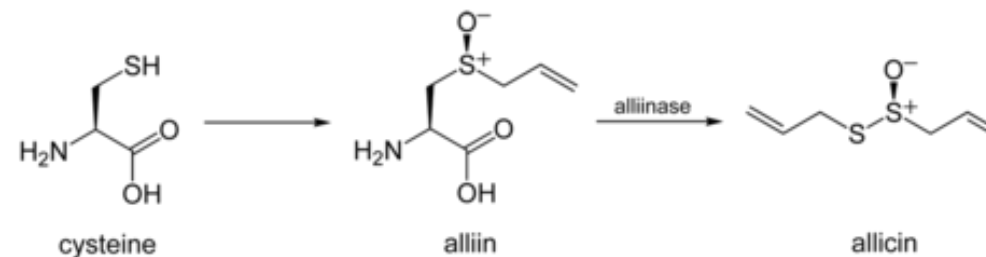
Phytoalexiny

Resveratrol – stilben pocházející z fenyl-propanoidní dráhy

Capsidiol – seskviterpen z pepře a tabáku

- Allicin – volatilní látka, dává chuť i aroma česneku a cibuli

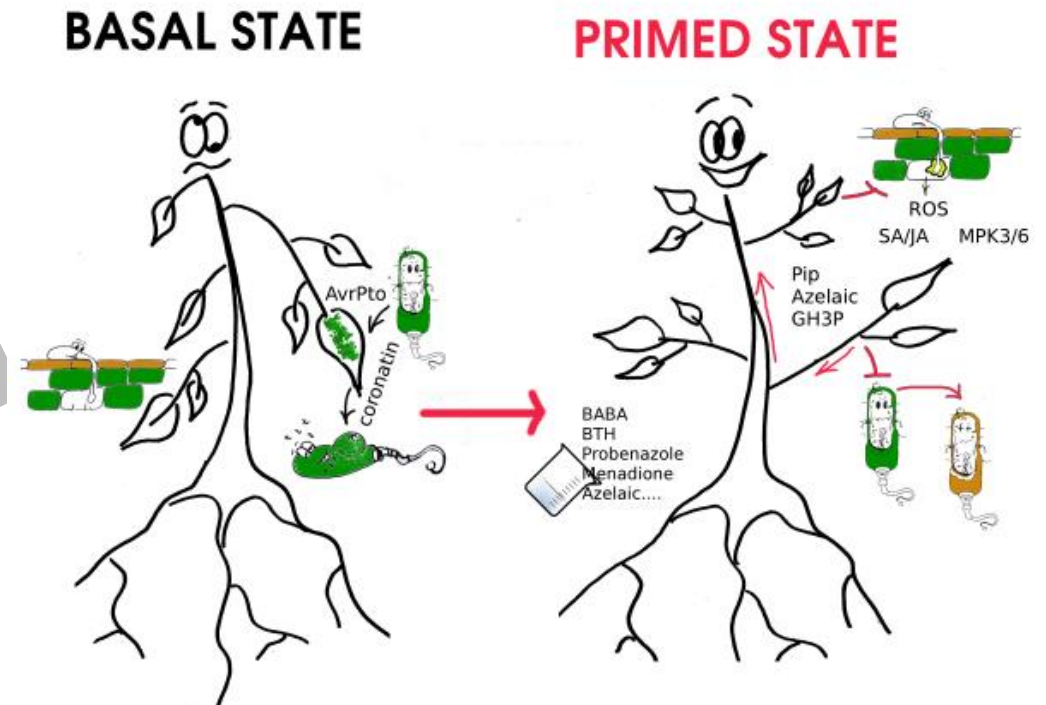

Obranný priming

- aktivace multi-genových obranných mechanismů poskytujících dlouhotrvající rezistenci
- Spojen především z rezistencí indukovanou mykorrhizními houbami, poraněním nebo chemikáliemi (beta-aminomáselná kyselina)
- Molekulární mechanismy spojené s tímto fenoménem jsou popsány pouze z části

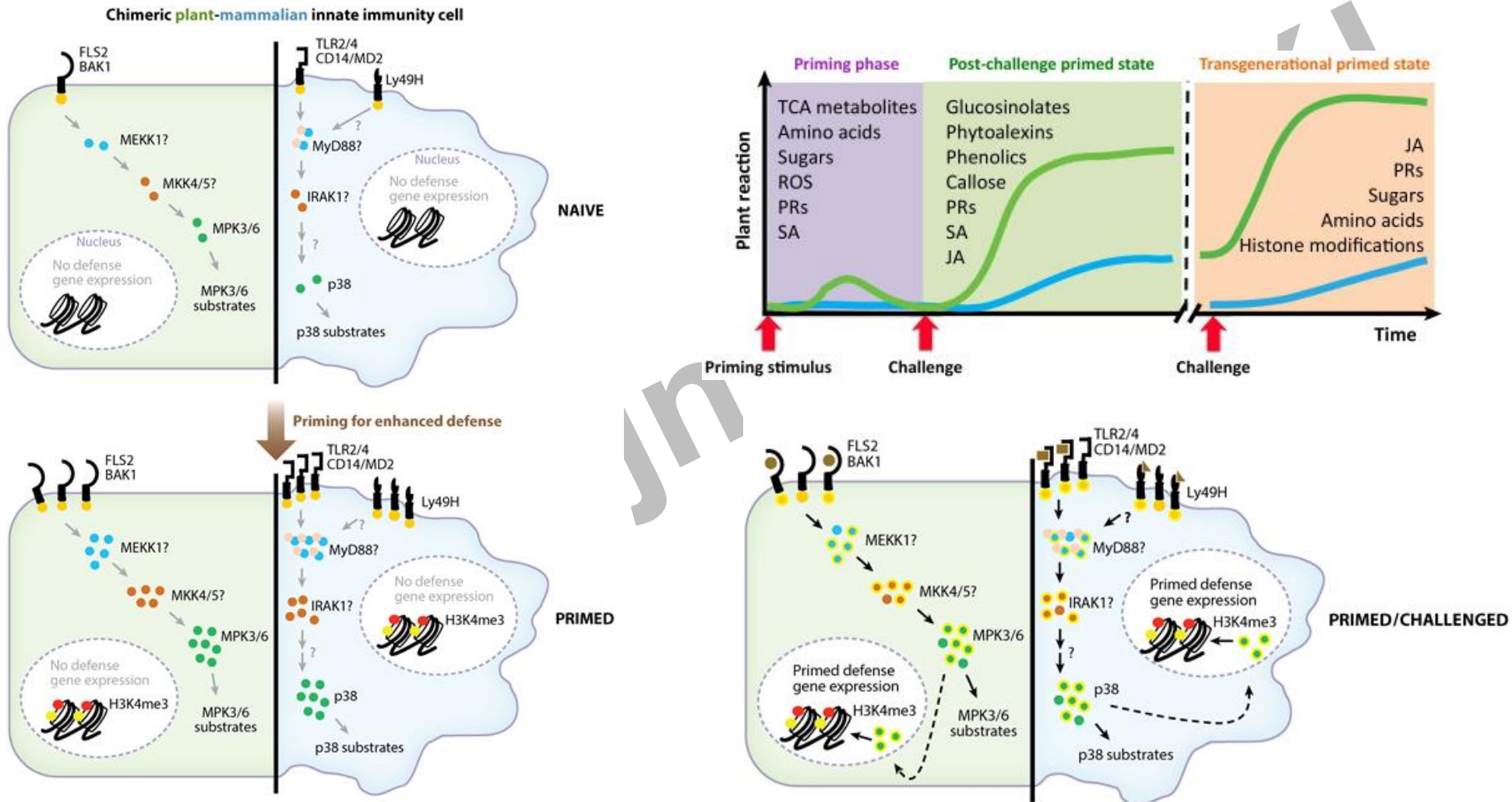
ZÁKLADNÍ MOLEKULÁRNÍ MECHANISMY

- Mitogen-aktivované protein kinázy
- Obohacení plazmatické membrány receptory rozpoznávající molekulární vzory
- Epigenetické změny

Obranný priming

GMO papája

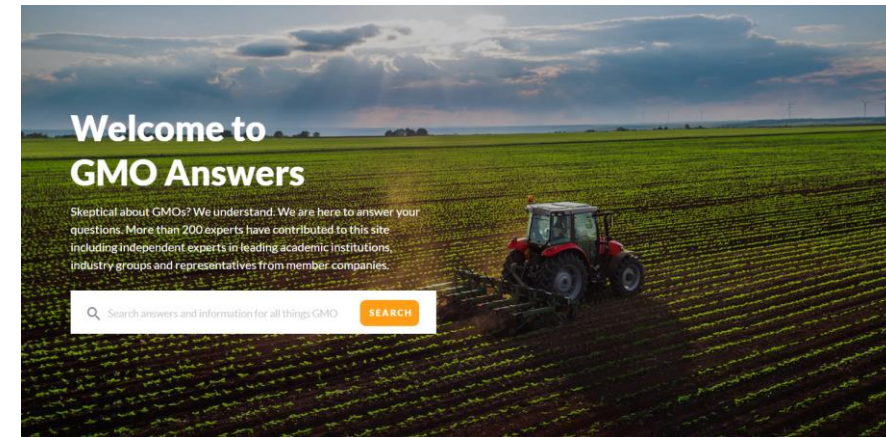
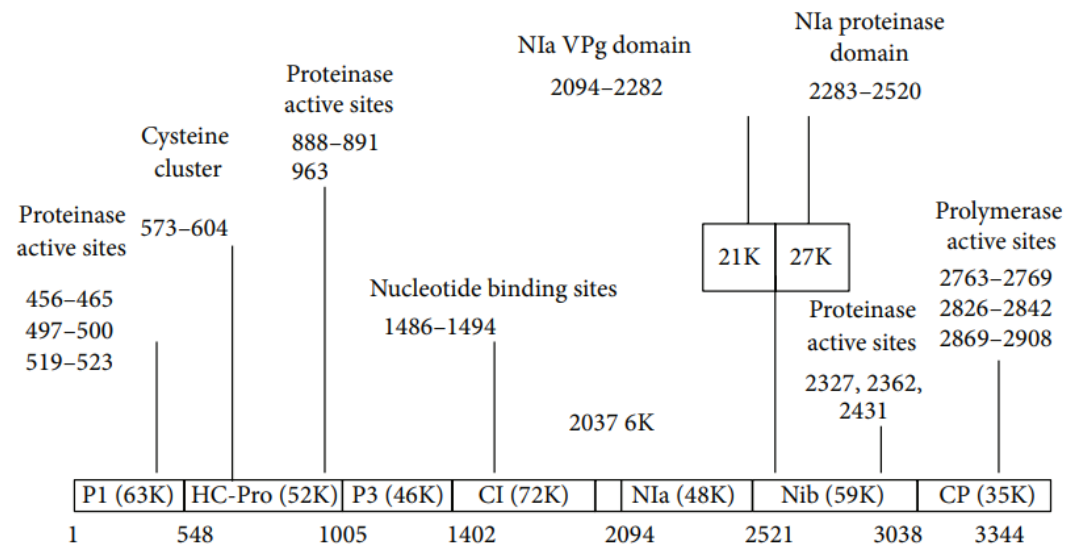

- Papája je druhou nejdůležitější havajskou ovocnou plodinou
- Papaya Ringspot Virus (PRSV) byl poprvé detekován ve 40. letech 20. století
- Koncem 90. let zasáhl virus každou oblast produkující papáju, což vedlo k poklesu produkce o více než 50 % mezi lety 1993 a 2006.
- Tyto drastické okolnosti vedly ke spolupráci mezi státními úředníky v oblasti zemědělství a pěstiteli papáji ve snaze zvládnout šíření viru (mšicemi)
- Součástí strategie bylo financování havajského ministerstva zemědělství na vývoj transgenní odrůdy papáje.
- v roce 1995 předložení regulačního povolení ke komerční produkci GMO papáje:
  - USA schválily GMO papáju v roce 1998
  - Kanada schválila GMO papáju v roce 2003
  - Japonsko schválila GMO papáju v roce 2011 (po 12 letech)

GMO papaja

- transgenní papája byla vyvinuta prostřednictvím technologie obalového protein (CP), umlčování RNA a replikázových genů.

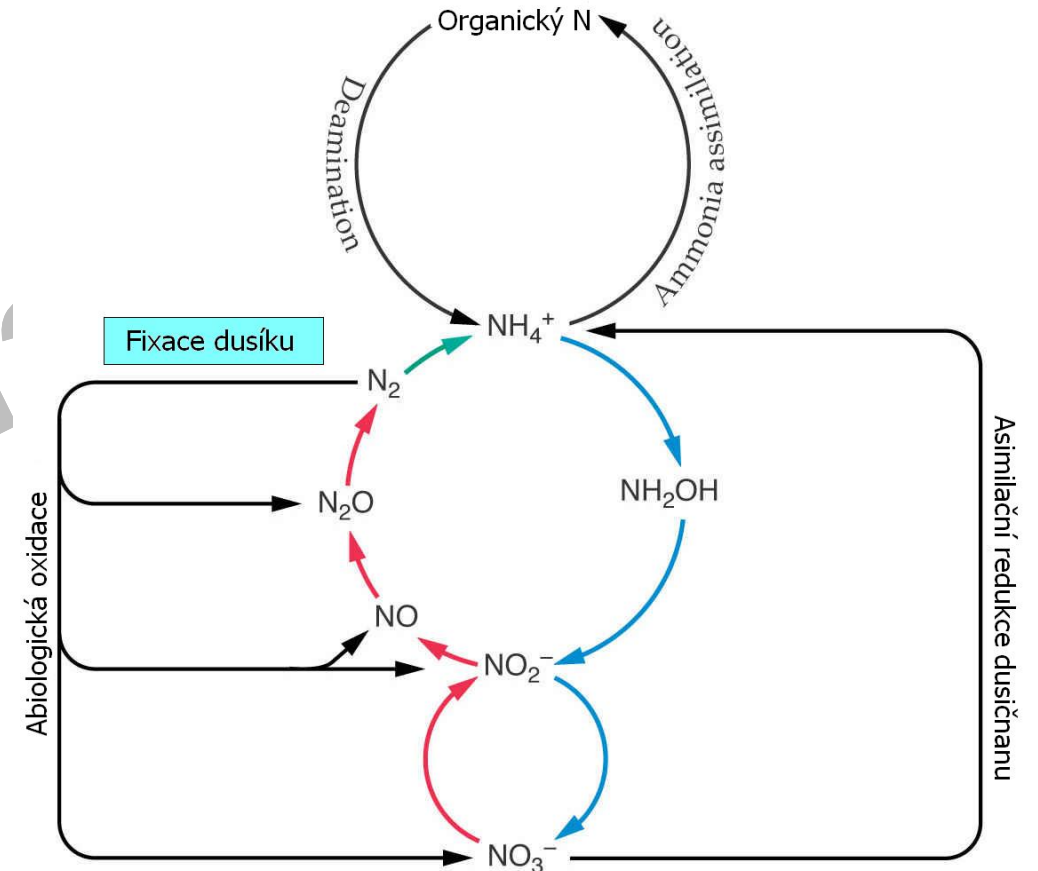

<https://youtu.be/2G-yUuiqIZ0>

Fixace dusíku

- dusík je čtvrtým nejhojnějším prvkem na zemi
- nejvíce dusíku využívaného organismy je recyklováno ze směsi dusíkatých látek vytvořených jinými organismy
- hlavní zdroj dusíku pro směs využitelných dusíkatých látek je získáván procesem fixace dusíku
- proces fixace dusíku je prováděn pouze prokaryoty
- nejdůležitější krok asimilace anorganického dusíku na organické metabolity je katalyzován enzymem glutamin syntetasou.

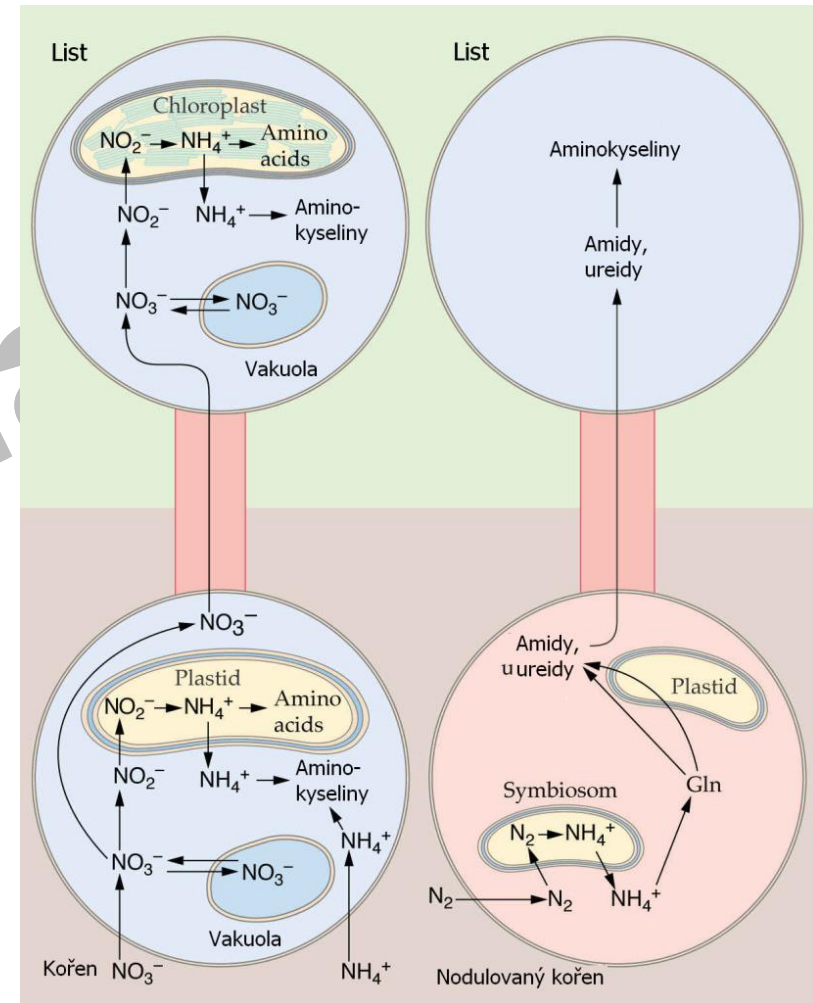
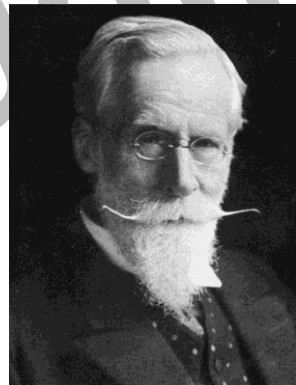
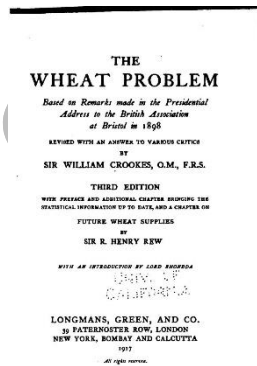

Metabolismus dusíku

Rostliny mohou přijímat dusík ve formě:

- amonného iontu
- dusičnanu a následné redukci na amonný ion
- v případě přítomnosti bakteriálního symbionta fixujícího dusík ve formě atomárního dusíku
- nedostatek dusíku byl velkým problémem na počátku 20 století - The Wheat Problem (Sir William Crookes)

Rostlina bez nodulů

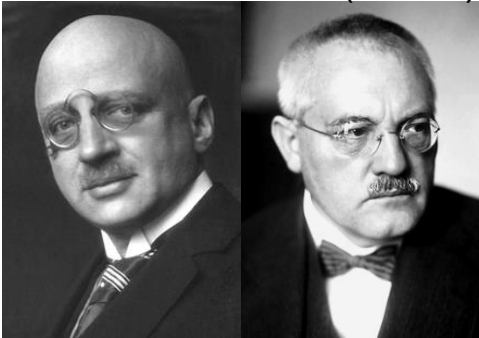
Rostlina s noduly

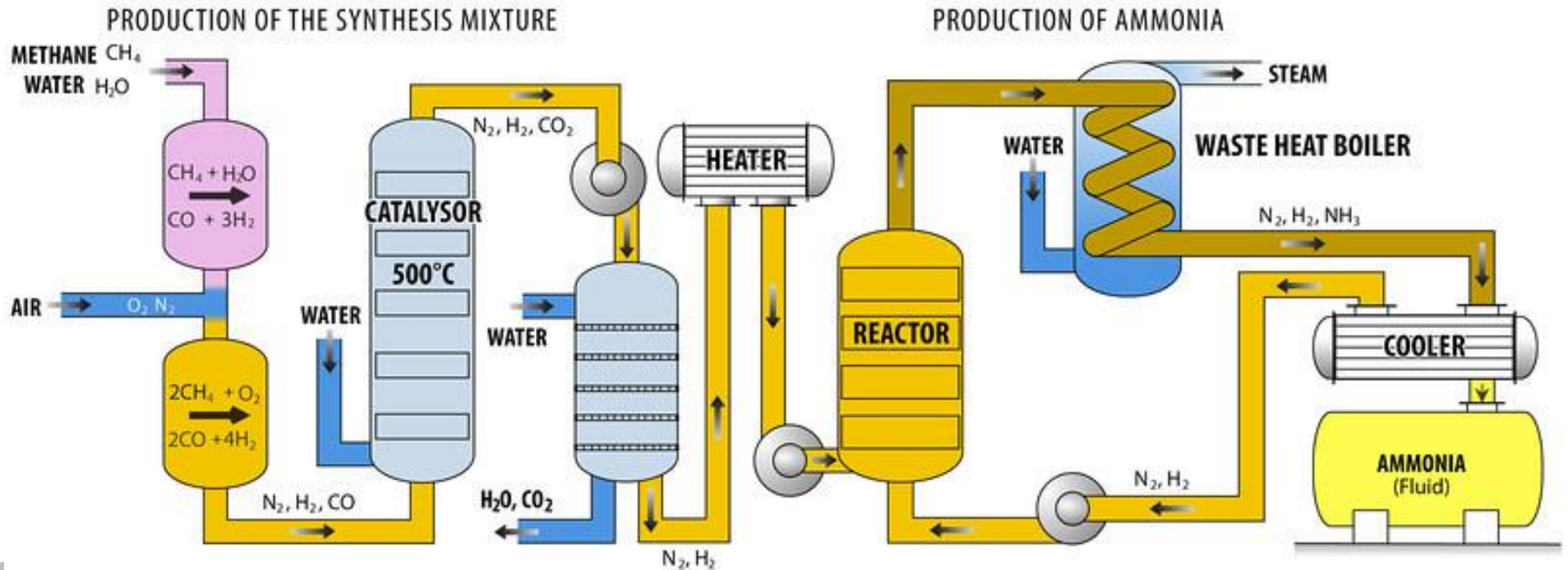

Haber-Boschova syntéza

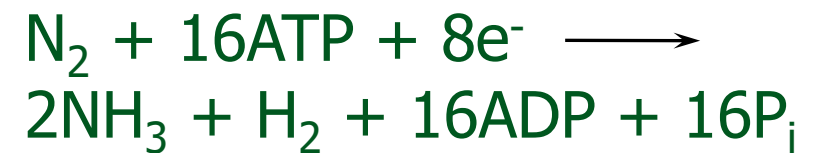
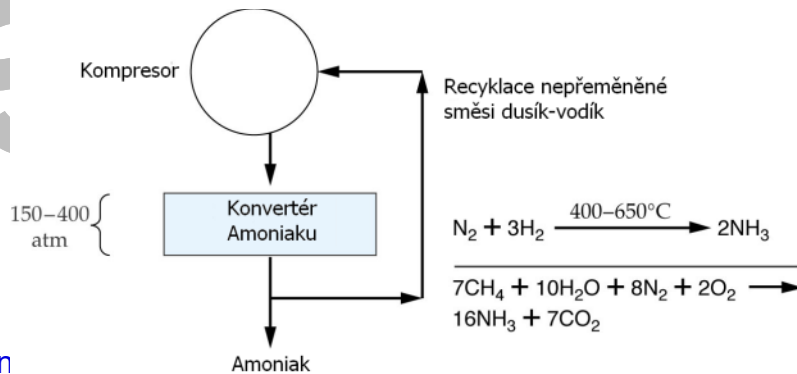
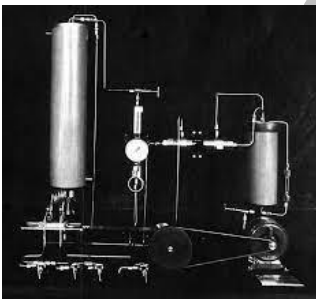
1909 1913 (BASF)

The Haber Bosch Ammonia Process

1918

Symbiotická fixace dusíku

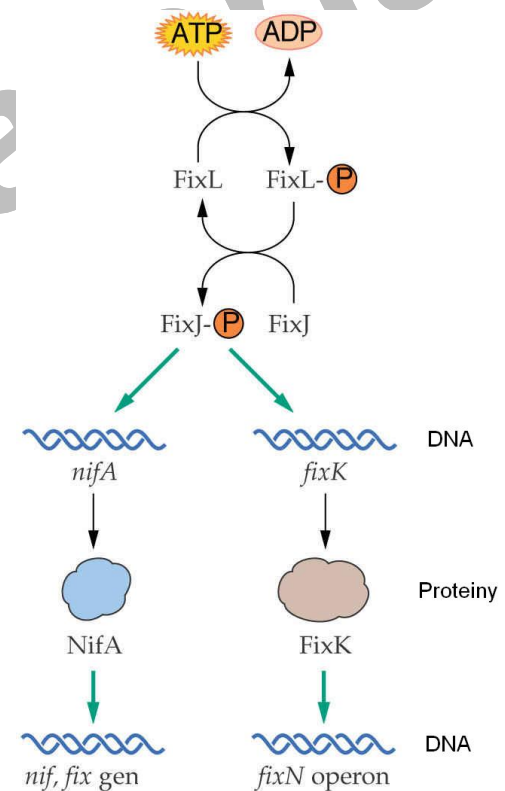
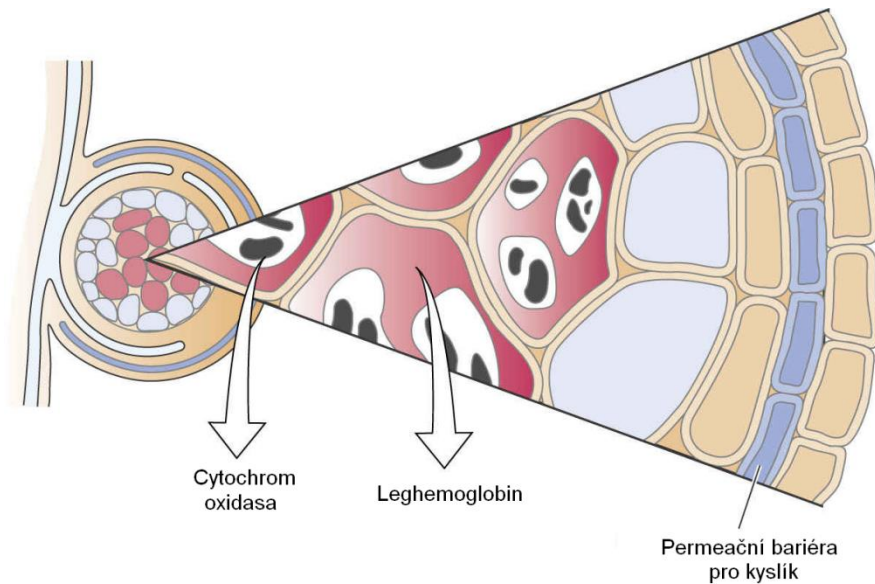
- v přírodních ekosystémech pochází 80-90% rostlinami využitelného dusíku z procesu fixace.
- při fixaci N_2 existují tři základní typy symbiózy:
  - i. Symbióza gram-negativních bakterií (rhizobií) s celou řadou luštěnin (hrách, fazole, sojové boby, čočka, vjtěška)
  - ii. Symbióza gram-pozitivních bakterií actinomycet s některými dvouděložnými rostlinami (olše, myrta, přesličník)
  - iii. Symbióza mezi cyanobakteriemi a celou řadou rostlin (kapradí, jaterník, mech)
- výsledná symbióza vznikla zřejmě jako výsledek pozitivních a negativních tlaků během koevoluce symbiotického partnera a rostliny

Fixace N₂ v nodulech

- při fixaci N₂ je nezbytné vytvořit mikro-aerobní redukční prostředí, ve kterém může docházet k aerobní tvorbě ATP
- pro udržení nízké koncentrace kyslíku v nodulech jsou potřeba tři základní faktory:
  - i. permeační bariéra v parenchymu nodulů
  - ii. přítomnost leghemoglobinu vázajícího volný kyslík
  - iii. výrazné snížení K_m rhizobiální cytochrom oxidasy (50nM/8nM)

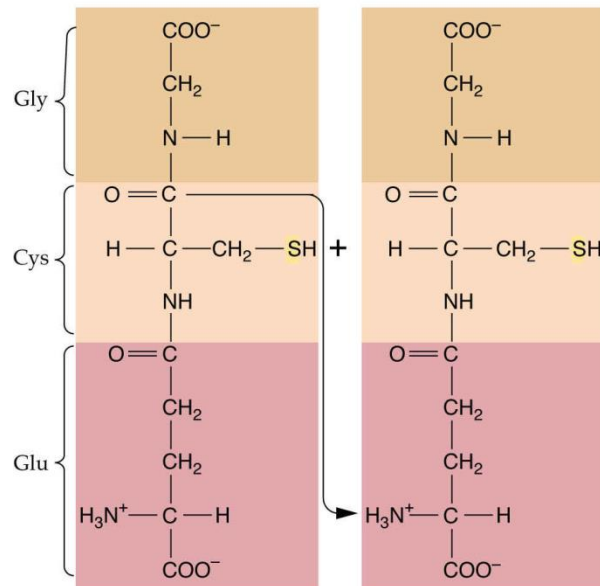

Regulace pomocí hemo-protein kinasy regulované c kyslíku

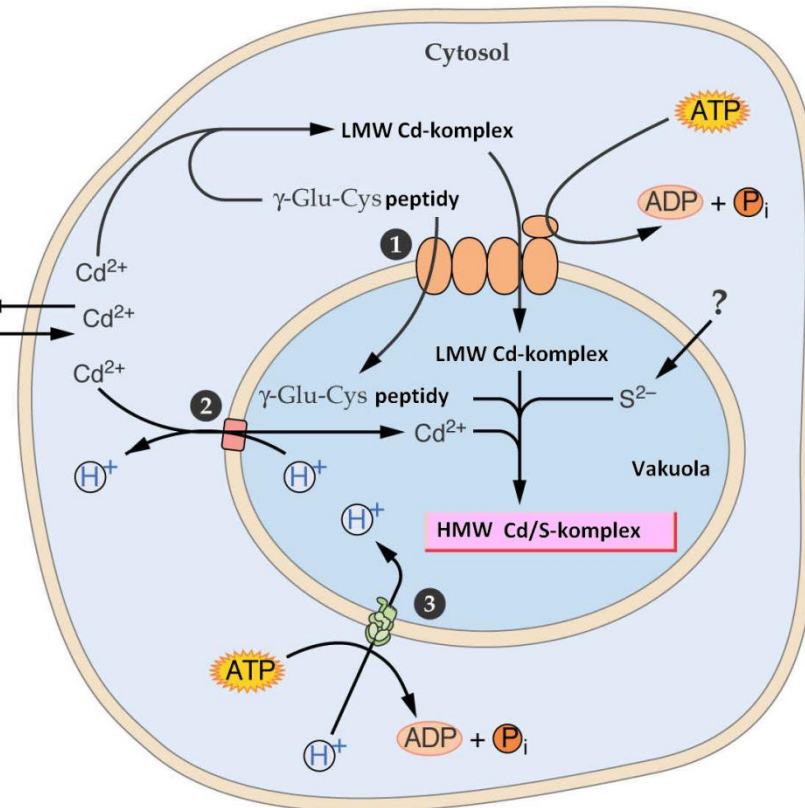

Fytochelatiny (Bioremediace)

- jsou syntetizovány jako odpověď na expozici těžkými kovy nebo vysokou koncentrací mikroprvků (Cu)
- základní molekulou pro jejich syntézu je glutathion

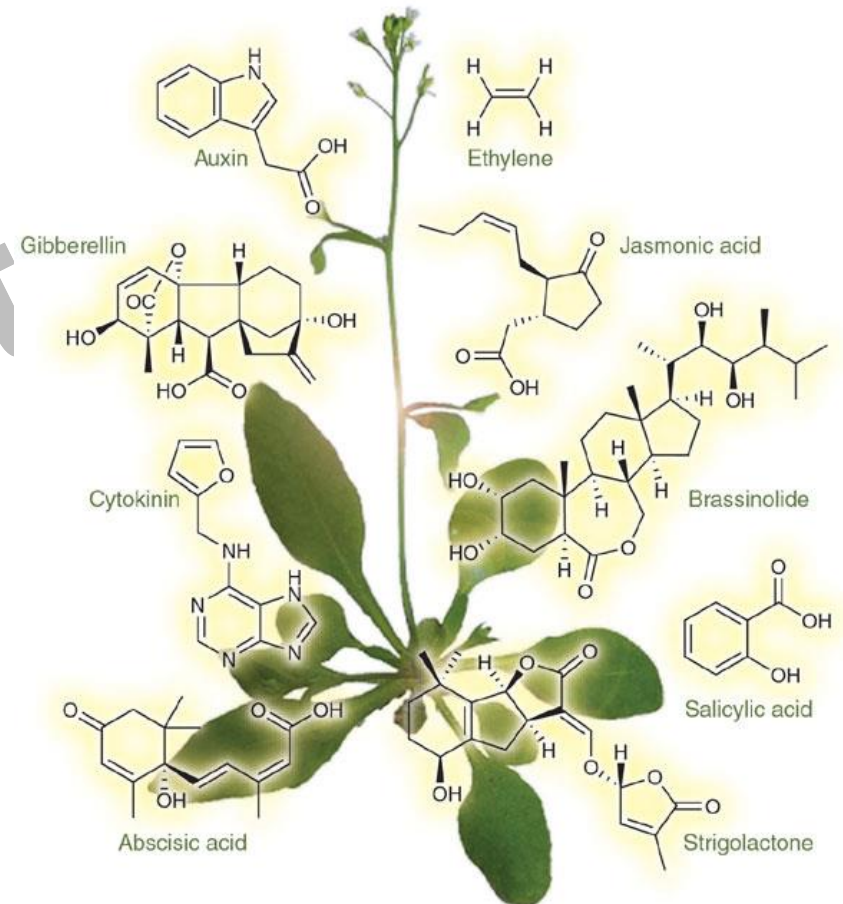
Gly

Fytohormony

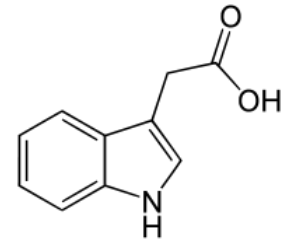
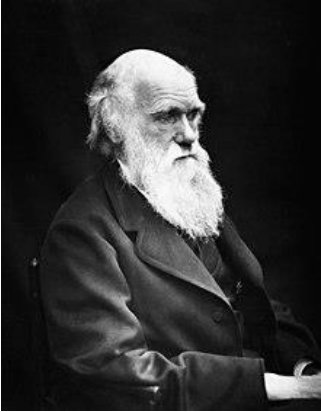
- **Fytohormony mají různé struktury a funkce**
- **Auxiny** (odvozené od indolu) stimulují buněčnou elongaci
- **Gibereliny** (deriváty giberelanu) stimulují prodlužování internodií
- **Cytokininy** (zeatin) stimulují buněčné dělení
- **Kyselina abscisová (ABA)** reguluje vodní homeostázu
- **Brasinosteroidy** – klíčová role v buněčném vývoji
- **Ethylen a kyselina jasmonová** – potencují senescenci
- **Peptidické hormony** regulují vývoj
- **Kyselina salicylová a jasmonová** se účastní obranných reakcí

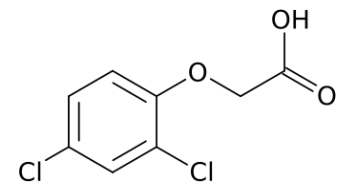

Auxin

- V roce 1880 C. Darwin a syn pozorovali růst semenáčku za světlem
- Předpokládali přenos signálu z růstové špičky do růstové zóny
- V roce 1926 Frits Went izoloval z růstových špiček semenáčku ovsa látku, kterou nazval auxin
- Později identifikována jako indol-3-octová kyselina (IAA)
- Další látky mající aktivitu auxinů – fenylloctová kyselina; 2,4-dichlorooctová kyselina (2,4-D)
- 2,4-D – účinný herbicid způsobující narušení morfogeneze a zvýšenou produkci ethylenu
- Použit jako „agent orange“ ve Vietnamu, destruuje pouze dikoty – monokoty ho degradují
- Zabraňuje opadávání listů a plodů (antagonista ethylenu)
- Indukuje tvorbu plodů
- Za normálních okolností produkují semena auxin pouze po oplodnění

Indol-3-octová kyselina

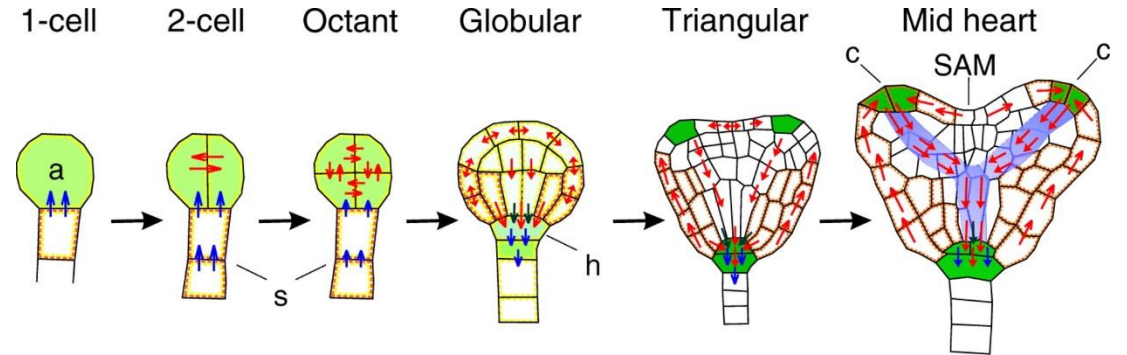

2,4-D

Auxin

- Během časně embryogeneze formuje polaritu (stonek/kořen)
- Ovlivňuje buněčné dělení a diferenciaci
- Podněcuje prodlužování buněk – nejvyšší koncentrace v růstových zónách
- Primárně je tvořen v růstové špičce (nadzemní část)
  - Transportován polárním přenosem (vyžaduje energii)
  - Přenos zajišťují specifické eflux/influx přenašeče (PIN)
  - Polární transport = asymetrické rozložení přenašečů

Key	→ PIN1	→ PIN4	→ PIN7	ABCB1	ABCB19	Auxin concentration gradient (low-high)	Future vasculature	SAM	a Apical cell	c Cotyledon	h Hypophysis	s Suspensor cells

auxin

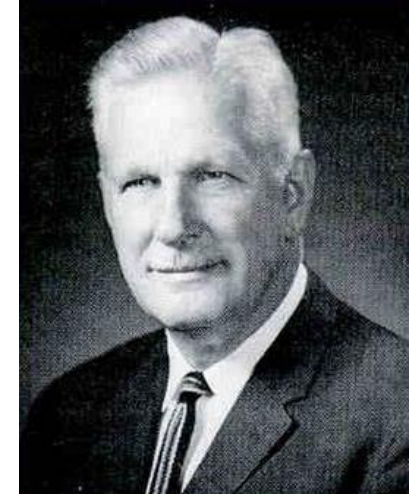
CTRL

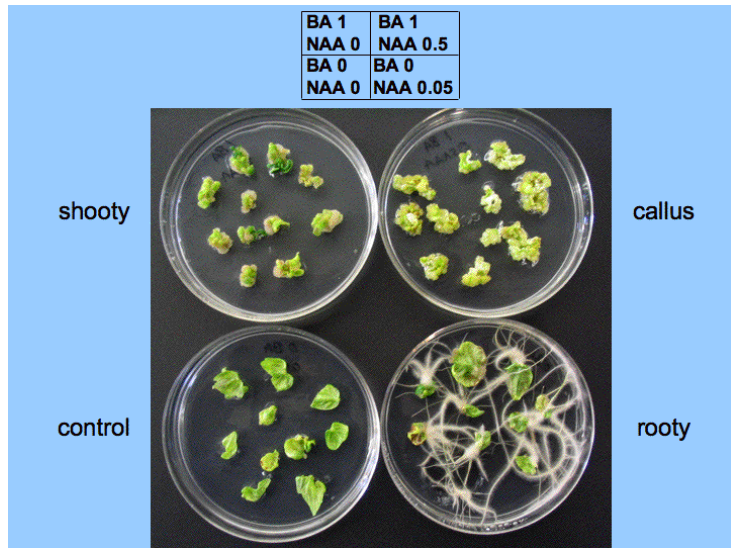
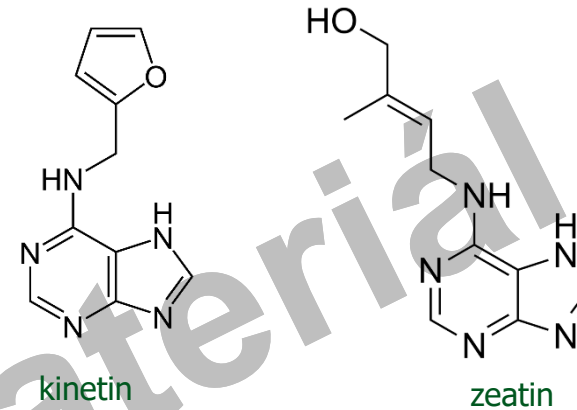
auxin

Cytokinin

- Prenylované deriváty adeninu
- Zvyšují růst stimulací buněčného dělení a indukují laterální růst
- Antagonisté auxinu
- Oddalují senescenci – opak ethylenu
- Maturované buňky mohou opět aktivovat k dělení a vývoji
- Formace kalusu – může regenerovat zpět v rostlinu

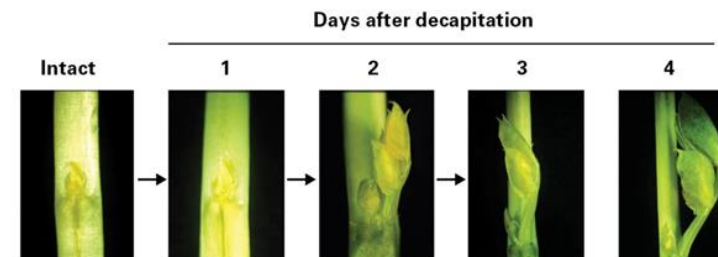
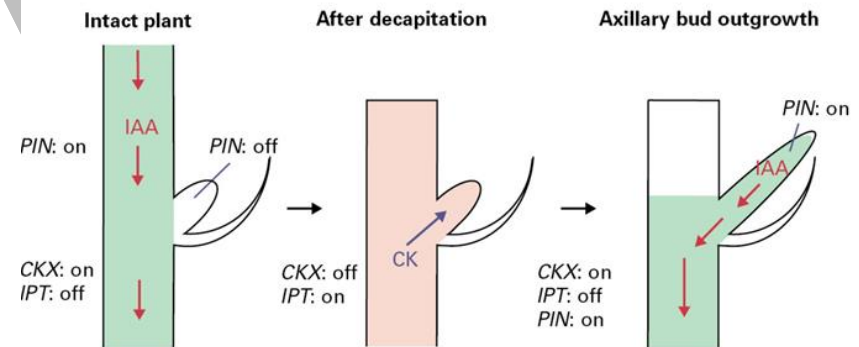
Folke K. Skoog

BA – Benzylaminopurin (CK)
NAA - 1-Naftalenoctová kyselina (Auxin)

B WT AtCKX1

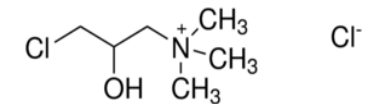
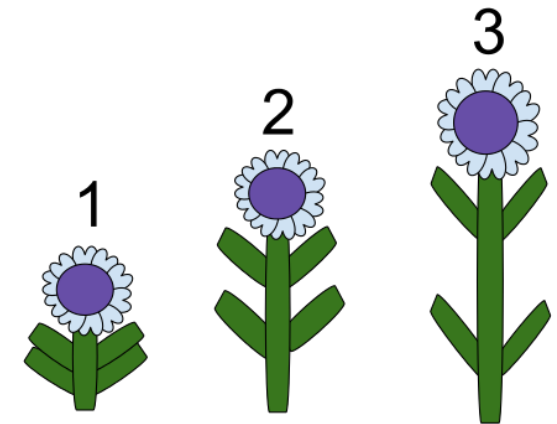
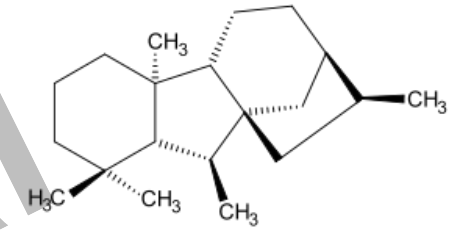

CKX - Cytokinin oxidasa/dehydrogenasa (degradace)
IPT – isopentenyl transferasa (syntéza)

Gibereliny

- Infekce rýže houbou *Gibberella fujikuroi* vede k extrémně vysokým rostlinám bez semen
- 1926 – Eiichi Kurozawa izoloval z této houby látku mající tento efekt
- Nazval ji gibberellin
- Gibereliny jsou směsí látek s podobnou strukturou *ent*-gibberellanu
- Nejdůležitější giberelin je GA1 a GA
- Podobně jako IAA gibereliny stimulují prodlužování stonků a rovněž regulují kvetení
- Rovněž se podílí na vytváření plodů a jejich růstu
- Gibereliny ukončují dormanci semen expresí enzymů ztenčujících obal semene (amylázy)
- **Prakticky se využívají v zemědělství:**
  - Produkce protáhlých hroznů bez semen
  - Pro stimulaci amyláz u ječmene (pivovarnictví)
  - Inhibitory jsou používány pro zkrácení růstu stonků
  - V 50-letech umožnily zelenou revoluci u kukuřice (zakrsle rostliny s vyšším obsahem zrn)

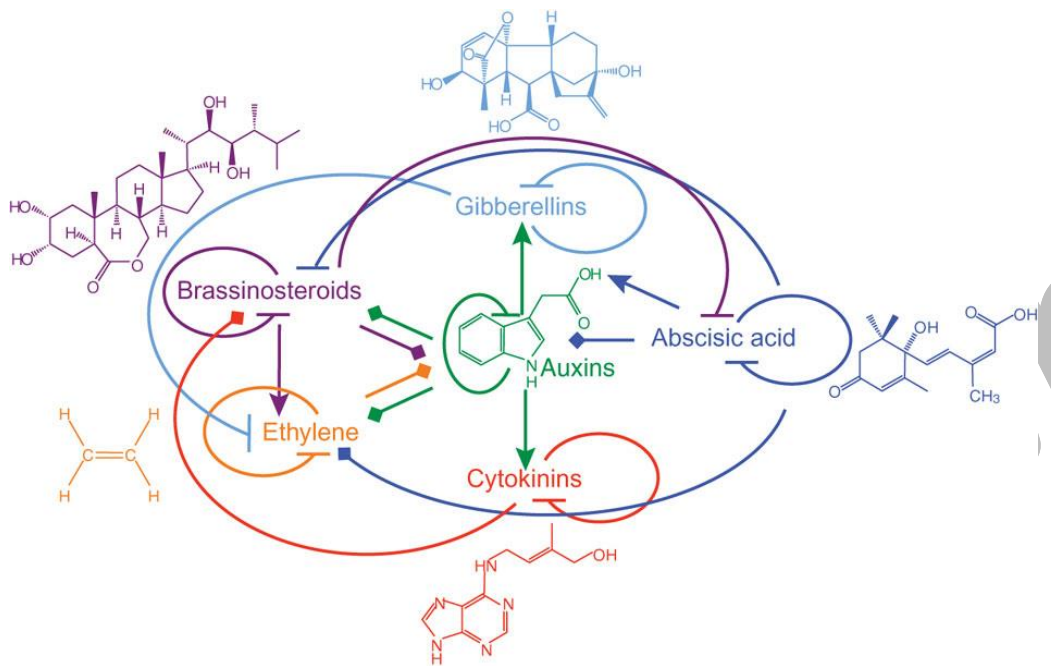

2-chlorotrimethylammonium chlorid (Cycocel, BASF)

Fytohormony - shrnutí

	Germination	Growth to Maturity	Flowering	Fruit Development	Abscission	Seed Dormancy
Gibberellin	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Auxin	✗	✓	✓	✓	✗	✗
Cytokinins	✗	✓	✓	✓	✗	✗
Ethylene	✗	✗	✓	✓	✓	✗
Abscisic Acid	✗	✗	✗	✗	✓	✓

Děkuji za pozornost

Otázky?

Studijní materiál